

PAČ PA

V svojem večstoletnem razvoju si je jezik ustvaril nekatere zelo pretanjene oblike, s katerimi lahko izraža natančno določene in jasno omejene vsebine. Ena takih oblik je prislovna zveza *pač pa*, rabljena kot veznik. Rabimo jo navadno tako, da nam uvaja drugi del neke povedi (zloženega stavka). V prvem delu je izrečena nikalna trditev, ki pa je omejena z nekim tihim ali tudi izrečenim pridržkom. Če hočemo ta pridržek izreči, lahko navadno uporabimo prislov *sicer*. V drugem delu stavka je potem izrečena nova trditev.

To se je zdaj slišalo zelo zapleteno, a preprosteje se skoraj ne da povedati, tako umetelno je sestavljena ta zveza. Stvar pa nam postane jasna, samo da slišimo kak zgled. Recimo: »Danes te ne more sprejeti, pač pa boš jutri dobrodošel.« Zveza je še jasnejša z vstavljenim prislovom »sicer«: »Danes te *sicer* ne more sprejeti, pač pa boš jutri dobrodošel.« Kdor izreče prvi stavek, že ve, da ta nikalna trditev ni popolna, ker bo drugi stavek prinesel nekaj pozitivnega: jutri boš vendarle sprejet.

Če prvi stavek ne vsebuje takega pridržka, ni razloga, da bi drugi stavek začeli z veznikom *pač pa*, čeprav gre za nasprotje. Uporabili bomo *temveč*, *marveč* ali *ampak*. Na primer: »Ta knjiga ni za otroke, temveč je za odrasle ljudi.« Ali pa: »Ničesar ne boš dobil, marveč ti bodo še kaj vzeli.« Značilnost takih stavčnih zvez je, da lahko veznik v drugem stavku tudi kratko malo izpustimo. Tako dobimo: »Ta knjiga ni za otroke, za odrasle ljudi je« in »Ničesar ne boš dobil, še vzeli ti bodo kaj.« Tudi veznik *pač pa* bi se za silo dal izpustiti, vendar moramo tedaj spremembo izraziti z besednim poudarkom.

To razločevanje laže razume, kdor zna nemško. Kjer pravimo mi *pač pa*, reče Nемеc *wohl aber*, za naš *temveč*, *marveč* pa ima *sondern*, *vielmehr*, *im Gegenteil*. Nikoli nisem opazil, da bi nemško pišoči te izraze zamenjavali med seboj.

Kaj pa Slovenci svoje? Pri nas je seveda drugače, vsaj v novejšem času. Izrazov *temveč*, *marveč* v tisku skoraj ne boste našli več, zato pa boste našli obilico veznikov *pač pa*, ki so skoraj vsi brez izjeme uporabljeni napačno, namreč namesto *temveč*, *marveč*, *ampak*.

Kakor nobena napačna raba, se tudi ta ni razširila čez noč. Tam v prvih povojnih letih sem jo opazal pri posameznih časnikarjih in žal tudi pri nekaterih pisateljih, ki so zgrešili pravo rabo in si naredili svojo. Opozorila niso nič zalegla, nasprotno, tistih, ki so pisali narobe, je bilo zmeraj več, in danes so menda kar v večini.

Obrnimo se k zgledom! V tedniku Jana lahko beremo: »Čeprav knjige še prebrali niso, pač pa le omenjene odlomke.« V prvem stavku ni bilo nobenega miselnega pridržka, ki bi ga mogli izraziti z dodanim *sicer*, zato je uporaba veznika »pač pa« neupravičena, pravi veznik je *temveč*, *marveč*: »Čeprav knjige še prebrali niso, temveč le omenjene odlomke.«

Ljubljanski Dnevnik je navedel iz govora znanega politika takle stavek: »In to ne za hrbtom narodov in držav, pač pa v krepitev naših zvez.« V Delu pa smo brali iz govora drugega politika: »Pri tem ne gre za varuštvo nad mladimi, pač pa za to, da kontinuiteta ne bi . . .« Po prej povedanem je pač jasno, da »pač pa« v teh dveh stavkih nima nič iskati, prav bi bilo: »*temveč* v krepitev naših zvez«, »*temveč* gre za to, da kontinuiteta . . .« Seveda pa je vprašanje, ali sta moža sploh rekla tako, kakor je bilo zapisano. Lahko da sta stavkoma to obliko dala časnikarja, ki sta govor zapisovala.

Napaka se žal najde tudi v knjigah. V prevodu mladinskega dela sem bral: »To ni bilo pismo, pač pa plonk listek.« Pustimo ob strani žargonski izraz »plonk listek« in se vprašajmo, ali je bil v prvem stavku kak miselni pridržek. Ni ga bilo, zato bi bilo prav: »To ni bilo pismo, temveč listek za plonkanje.« Lepo pa bi šlo tudi brez veznika: »To ni bilo pismo, bil je listek . . .«

Iz uvoda k romanu *Bratje Karamazovi* imam izpisano: iz daljšega stavka: »Zgolj-bit ni ne idealizem ne materija, tako da tudi dejavna ljubezen ni ne idealizem pa tudi ni materializem, pač pa je izstop iz metafizike.« Tudi ta »pač pa« je uporabljen napačno, prav bi bilo: »temveč je izstop iz metafizike.«

Občutek za pravilno rabo je, kakor vidimo, zrahljan tudi že pri prevajavcih in esejistih. Kako je opešal med časnikarji, lahko ob pozornem prebiranju naših listov odkrijete sami. Končajmo z enim najnovejših zgledov iz *Mladine*: »To torej niso državljanska gibanja v pravem pomenu besede, pač pa demonstracije politične kulture.« Spet je »pač pa« uporabljen napačno, najlepše pa bi šlo tu brez veznika: »To niso državljanska gibanja, to so demonstracije politične kulture.«

Janez Gradišnik
Ljubljana

Ocene in poročila

JUBILEJNI ZVEZEK LITERARNEGA LEKSIKONA

(Lado Kralj: *Ekspressionizem, Ljubljana, DZS 1986, 212 strani, 30. zvezek Literarnega leksikona*)

Kraljeva študija je doslej najboljše in najnatančnejši prikaz ekspresionizma pri nas. V skladu s skupno zasnovo Literarnega leksikona je tudi »Ekspressionizem« razdeljen na splošni, mednarodni del (poglavji Nemški ekspresionizem, Ekspresionizem kot mednarodni pojav) in na oris pojava pri nas (Slovenski ekspresionizem).

Kralj nam najprej predstavi nastanek in razvoj pojma. Izraz ekspresionizem se je uveljavil najprej na področju likovne umetnosti (že v 19. stol.), leta 1911 pa se pojavi kot skupinska oznaka nekaterih mladih nemških književnikov (»Mi smo ekspresionisti«). Programatično pa je bil ekspresionizem podrobneje predstavljen šele po Edschmidovem manifestu *Expressionismus in der Dichtung* (1918). Problem, ki nanj opozori tudi Kralj in ki se z njim sploh srečujemo pri vseh uvrščanjih avtorjev v razne smeri, stile, gibanja ipd., je: ali je odločilnejša lastna opredelitev avtorja (sem romantik, realista, ekspresionist itd.) ali pa sodba kritikov, teoretikov, literarnih zgodovinarjev, ki postavljajo avtorje »v predalčke« po svojih (različnih) zamislih. Kot kaže, ima nasploh pomembnejšo vlogo druga skupina. Jasno pa je, da je znanstvena uporabnost takega označevanja vsekakor dokaj relativna.

Od bolj znanih nemških avtorjev, ki so se sami šteli za ekspresioniste, omenja Kralj samo G. Kaiserja, T. Däublerja, G. Benna, I. Golla in K. Edschmida. Periodizacije ekspresionističnega gibanja so različne, kot najčešči mejni letnici se pojavljata 1910 in 1925. Vodilni nemški ekspresionistični reviji sta bili *Die Aktion* (1911–1932) in *Der Sturm* (1910–1932), prva bolj politično, druga pa umetnostno revolucionarna. Bibliografija zaznamuje v celoti kar 100 ekspresionističnih revij v Nemčiji, 28 zbornikov in 24 antologij, programov in manifestov pa je bilo že kar nepregledno število (okoli 300). Kot nesporne literarne in filozofske vzornike ekspresionizma navaja Kralj: F. T. Marinettija, A. Strindberga, F. Nietzscheja in H. Bergsona. Prvi je vplival na del ekspresionistične lirike, drugi (z dramami iz zadnje faze) na del ekspresionistične dramatike.

Strukturno bistvo ekspresionizma seveda ni enotno. Kralj navaja (str. 30–31), »da ga sestavlja več zares heterogenih literarnih tokov, svetovnonazorskih in političnih pozicij, ki se med sabo niso znale uskladiti«. V 30. letih sta proti ekspresionizmu družno nastopila nacizem (sežiganje ekspresionističnih knjig, kritika ekspresionizma kot izrojene umetnosti) in stalinizem. Teoretik G. Lukács je celo označil ekspresionizem kot predhodnika fašizma!

Nadalje Kralj podrobneje obravnava nemško ekspresionistično liriko in dramatiko in problematizira pojem ekspresionistične proze, ki je domala neobstoječa oziroma opazen le v širšem okviru modernistične literature. Razen v Nemčiji je bil ekspresionizem vpliven predvsem še v srednji Evropi oziroma